

שֵׁם וְעֵבֶר – אבות אבותינו

מים ראשונים: ספר בראשית פותח במעשה הבריאה, סיפור גן העדן, המבול, מגדל בבל וכו' ולא חוסך את פירוט כל הדורות, לפני ואחרי המבול, כולל כמה שנים חי כל אחד, באיזה גיל הוליד, מי היו צאצאיו, שמות הגויים אשר נפרדו בארץ אחר המבול וכו'. אבל נראה שהמטרה היא להגיע בסופו של דבר אל אבות האומה שהם העיקר; ואמנם, כבר בסוף פרשתנו, צפה ועולה דמותו של אברהם ובית אביו. עם זאת, לא נפקד מקומם של דמויות חיוביות כחונך, נח ולהלן גם מלכיצדק, אליהם מוסיפים חז"ל, בלי שום סמך מהמקרא, גם את דמותם של שם ועבר. ואפשר בהחלט להוסיף גם דמויות נוספות, מהמקרא או מהמדרש, כגון מתושלח, (אנוש?), ענר אשכול וממרא "בעלי ברית אברהם". ללמדנו, שלצד אבות האומה: אברהם, יצחק ויעקב, אין להקל בדמויות מופת שאינן 'בני ברית'. על דמותם של שם ועבר שהם אבות אבותינו וחוליה בשרשרת, נבקש להתמקד הפעם.

אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שֵׁם בֶּן מֵאֵת שָׁנָה וַיּוֹלֵד אֶת אַרְפַּכְשָׁד שְׁנַתִּים אַחַר הַמַּבּוּל: ... וְאַרְפַּכְשָׁד חֵי חֲמִשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֵד אֶת שָׁלַח: ... וְשָׁלַח חֵי שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֵד אֶת עֵבֶר: (בראשית יא י-יד).¹

מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה בראשית אות מט – ארבעה חסידים

ארבעה חסידים היו שם בדור הפלגה: שם, ועבר, ונח, ואברהם.² שם ועבר ואברהם הטמינו עצמן. אשור פירש מהם, שנאמר: "מן הארץ ההיא יצא אשור", אל תקרי מן הארץ ההיא, אלא מן העצה ההיא. הלך ובנה נינוה, לפיכך חמל עליו בימי יונה ולא הפכה.³ אבל נח עמד ומסר עצמו על קדושת השם והיה מוחה בהם, ולא קבלו ממנו. ילמדנו.⁴

בראשית רבה פרשה נב יא – שני הגדולים שהיו מתרים באומות העולם

"ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי" (בראשית כ יג) - אמר ר' חנין: הלוואי נדרוש פסוק זה בשלוש פנים ונצא ידיו.⁵ בשעה שביקשו אומות העולם להזדווג לי עד שאני בבית אבי, נתקיים עלי הקב"ה. בשעה שבקשו אומות העולם להתעות אותי, נגלה עלי הקב"ה ואמר לי: "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך" (בראשית יב א). ובשעה שבקשו אומות העולם לתעות מדרכי של הקב"ה, העמיד להם הקב"ה שני גדולים משל בית אבא כגון שם ועבר והיו מתרין בהן.⁶

¹ עבר הוא נינו של שם. לפי חשבון הדורות חיו שניהם במקביל כ-400 שנה, לתוך שנות האבות, האריכו ימים מעבר לשנותיו של אברהם ונפטרו במהלך שנותיהם של יצחק ויעקב. ראו פירוט הדורות בספר **א. שולמן, ספר הקורות בתנ"ך**, משרד הביטחון – ההוצאה לאור.

² בניגוד לדור המבול שם אומרת התורה: "כי אתך ראיתי צדיק לפני בְּדוֹר הַזֶּה" (בראשית ז א), כאן העולם לכאורה משתפר. אבל מה עשו אותם חסידים?

³ זה הקשר המעניין בין ספר יונה וספר בראשית שנותן גם טעם מיוחד לקריאת ספר זה ביום כיפור. ראו דברינו **אנשי נינוה** ביום הכיפורים.

⁴ זה מהמדרשים בזכות נח עליו התעכבנו כבר בדברינו **צדיק בדורותיו** בפרשה זו (ובדברינו **אנשי נינוה** ביום הכיפורים). מדרשים מאוחרים כגון אוצר מדרשים (אייזנשטיין) הלל [המתחיל בעמוד 127] מקטינים את חלקו של נח ומגדילים את זה של אברהם, ראו דבריו: "נח לא הקפיד לעבוד אלא עמד ונטע כרם, שם ועבר הטמינו עצמם [ועסקו בתורה], אשור אמר האיך אני רואה דרכן של רשעים הללו עמד והלך לו, שנאמר: מן הארץ ההיא יצא אשור. אברהם אמר: על זה עומד עולם איני מניח אלוהי שבשמים וכו'". ראו בדומה מדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור קיח: "חמשה דברים עמדו בעולם, נח שם עבר אשור ואברהם. נח לא הקפיד לעבוד הקב"ה אלא עמד ונטע כרם, שם ועבר הטמינו את עצמם, אשור אמר האיך אני דר בין הרשעים הללו והלך לו ... אברהם צדקתו עומדת לעולם". גם במדרש ילמדנו הנ"ל, שם ועבר אינם יוצאים טוב, הם מתחבאים, בעוד שנח מוחה ביד אנשי דור הפלגה ומוכן למסור את עצמו על קידוש השם. שים לב לתוספת של אוצר המדרשים: "הטמינו עצמם ועסקו בתורה". זו בדיוק ההגדרה של 'צדיק מיט פעלץ' (צדיק בפרווה) שמיוחסת בד"כ לנח. ואברהם? בגישה אליו נחלקו שני המדרשים הנ"ל. ראו הרחבה בדברינו **אברהם דור הפלגה**. בכל מקרה, גם לשיטה המחמירה, בהמשך הדרך אברהם יוצא מהמחבוא ונושא את שם ה', אך בה בעת גם מצטווה "לך לך", "אל ארץ אשר אראך".

⁵ ביטוי שפירושו הלוואי ונזכה להבין פסוק זה ולדרוש אותו כראוי, שהרי איך אפשר להבין דברי אברהם אלה? כבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו **כאשר התעו אותי אלהים** בפרשת וירא והפעם נתמקד בדרשה השנייה הנוגעת לעניינינו. ולמה "שלוש פנים"? אולי הכוונה שמתוך שלוש דרשות שנשמע על פסוק זה, אחת לפחות תפיס את דעתנו. וידינו הוא אולי לצאת ידי חובה

⁶ ובמדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרשת וירא פרק כ הנוסח הוא: "והם היו מתריסין בהם". שם ועבר הם "מבית אבא", אומר אברהם. מה שבהחלט שם את תרח במקום טוב באמצע. ראו דברינו **תרח סבנו**. ניסיונם של שם ועבר להתרות באומות העולם בשעה שתעו מדרכי של הקב"ה, לא צלח, אבל רושםם בתולדות בית אברהם וצאצאיו כן צלח כפי שנראה להלן. יש גם לשים לב לסניגוריה המובלעת בשימוש שעושה המדרש בלשון "תעו" ולא "טעו". אותו שינוי לשון שמשמש הסבר איך יכול היה אברהם לומר לאבימלך: "ויהיה כאשר התעו אותי האלהים מבית אבי", אולי גם מסנגר מעט על אומות העולם "שבקשו לתעות מדרכי של הקב"ה". גם הם תעו ולא טעו, ראו שם שוב דברינו **כאשר התעו אותי אלהים** בפרשת וירא.

רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק א הלכה א-ב – יחידים בעולם

בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדול ונבערה עצת חכמי אותו הדור ואנוש עצמו מן הטועים היה .. אבל צור העולמים לא היה שום אדם שהיה מכירו ולא יודעו אלא יחידים בעולם, כגון: חנוך ומתושלח נח שם ועבר. ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שנוולד עמודו של עולם והוא אברהם אבינו.⁷

אוצר מדרשים (אייזנשטיין) – מלמדים את אברהם ספר יצירה

כתיב: "מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהילתו" (תהלים ק"ו), מכאן שאין יכול לדבר גבורותיו של הקב"ה אפילו מלאכי השרת. אבל אנחנו חייבים לספר קצת גבורותיו. וכשברא הקב"ה עולמו, ברא ספר יצירה וצפה בו וממנו ברא עולמו. כיון שסיים מלאכתו הניחו בתורה והראה לו לאברהם ספר יצירה ולא הבין בו דבר. יצאה בת קול ואמרה: האתה רוצה לדמות דעתך עם דעתי? כלום אינך יכול להבין בו יחיד, לך אצל שם ועבר! הלך אצל שם ועבר והביטו בו ג' שנים עד שידעו לצור עולם.⁸

בראשית פרק יד פסוקים יט-כב – מלכיצדק הוא שם בן נח

וּמְלָכֵי צָדֵק מְלָדָה שְׁלֹם הוֹצִיא לָחֶם וְיִינִי וְהוּא כְהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן: וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אֲבָרָם לְאֵל עֶלְיוֹן קִנְהָ שְׁמִים וְאָרֶץ: וַבְּרוּךְ אֵל עֶלְיוֹן אֲשֶׁר מִגֵּן צָרִיד בְּיַדְךָ וַיִּתֶּן לוֹ מַעֲשֶׂר מִכָּל: ... וַיֹּאמֶר אֲבָרָם אֵל מְלָדָה סֹדִם הִרְמַתִּי יְדֵי אֵל ה' אֵל עֶלְיוֹן קִנְהָ שְׁמִים וְאָרֶץ:

רש"י: מלכיצדק – הוא שם בן נח (כך גם בתרגום המיוחס ליונתן עפ"י הגמרא בנדרים לב ע"ב):⁹

בראשית רבה סב ג פרשת חיי שרה – משתתפים בקבורת שרה וקבורת אברהם

"ויקברו אותו יצחק וישמעאל אל מערת המכפלה ... השדה אשר קנה אברהם וכו' " (בראשית כה ט-י) - אמר רבי תנחומא: והלא מקבורתה של שרה לקבורתו של אברהם ל"ח שנה והכא את אמר: "שְׁמָה קָבַר אֲבָרָם וְשָׂרָה אֲשֶׁתוֹ" (שם סוף פסוק י)?¹⁰ אלא בא ללמדך, שכל מי שגמל חסד לשרה, זכה לגמול חסד לאברהם. א"ר שמואל בר נחמן: שם ועבר היו מהלכין לפני מיטתה וראו גִּבָּהּ מִקוּם מוֹפְנָה לֵאבִינוּ אֲבָרָם¹¹ וקברו אותה בדיוטרין שלו במקום המוכן ומזומן לו.¹²

⁷ עיקר מגמתו של הרמב"ם היא להגיע לאברהם אבינו "עמודו של עולם" שהגיע להכרה בבורא עולם מכוח עצמו, לפיכך הוא ממעט בחלקם של שם ועבר וכורך אותם עם נח, מתושלח וחנוך שהיו צדיקים לעצמן ולא התרו באנשי סביבתם – ראו הערת הרמב"ם וכן כסף משנה שם על נקודה זו. אולי גם שמרו על האמונה באל אחד שהתחילה עם אדם הראשון ונתגלגלה אליהם בלי הטעויות של שאר בני האדם (ולגבי נח יש פנים לכאן ולכאן, ראו מדרש ילמדנו בו פתחנו ודברינו **צדיק היה בדורותיו** בפרשת נח).

⁸ שם ועבר מנסים לעמוד בפרץ ולהתרות את אומות העולם שהולכות ונוטות לפולחן ריבוי אלילים (כתוצאה מההפרדה בדור הפלגה?), אך בה בעת גם מתכנסים בתוך כת מאמינים משלהם. לשם נשלח אברהם ללמוד את ספר היצירה המיסטי (ראו גמרא סנהדרין סה ע"ב). הוא אברהם שהגיע אל האמונה בכח התבוננותו בפלאי העולם שסביבו, היינו ביצירה ובבריאה שמסביב. ראו דברינו **דרכו של אברהם לאמונה בבורא עולם** בפרשת לך לך. אבל בלימוד ספר היצירה, היה אברהם זקוק להדרכתם של שם ועבר. חז"ל אומרים במסכת חגיגה פרק ב משנה א: "אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו". וכאן בת הקול נוזפת באברהם שמנסה ללמוד את סודות היצירה ביחיד, בלי רב ומנחה, ושולחת אותו לשם ועבר. לימוד מעשה בראשית ביחיד מפי שני ברי סמכא הוא צירוף מעניין.

⁹ חיבור מדרש זה עם מדרש ילמדנו לעיל על ארבעה החסידים שהיו בדור הפלגה ואיך הגיב אברהם, יוצר סיפור מעניין של סיבת "לך לך" דווקא אל ארץ כנען, היא "הארץ אשר אראך". אברהם הולך לארץ כנען ומוצא שם את שם בן נח (הכל עפ"י המדרש) שכנראה הלך גם הוא לארץ כנען (ועבר נינו איתו, כך יש לומר), עוד לפני אברהם. לך לך של אברהם הוא בעקבות שם ועבר. שלושתם שהטמינו עצמם בדור הפלגה, החליטו שאין בקעת שנוער (צפון ומזרח הקשת הפוריה) מתאימה להם עוד והם עוברים לאזור שבנחלת שם, שבה בעת שבטי חם הולכים וכובשים (ראו פרשנים ומדרשים על הפסוק: "והכנעני אז בארץ" (בראשית יב ז). במפגש עם מלכיצדק, לאחר נצחונו של אברהם על ארבעת מלכי הצפון, אברהם הוא שמחדש את שם הווי"ה, אבל למלכיצדק, הוא שם בן נח, זכות היוצרים על הלשון: "קונה שמים וארץ" שנכנסה לנוסח תפילותינו. (וכאן שואלים את הבנים והבנות סביב שולחן שבת, היכן נמצא ביטוי זה בסידור?). ראו גם דברי רמב"ן שם על נתינת המעשר למלכיצדק: "אברהם לא היה נותן מעשר לכהן לאלהים אחרים. אבל מפני שידע שהוא כהן לאל עליון נתן לו המעשר לכבוד השם". וכן דבריו בפירושו לבראשית כו ה בדיון על האבות שקיימו התורה: "... כי היו האבות נדיבי עמים לתת מעשרות לעניים, או לכהני ה', כגון שם ועבר ותלמידיהם, כענין והוא כהן לאל עליון (על יד יח)". וכבר הרחבנו על מפגש מרתק זה בדברינו **מי אתה מלכיצדק** בפרשת השבוע הבא, לך לך, ראו גם הדף **מפגשי אברהם עם תושבי הארץ אשר אראך**. בכך אנחנו גולשים אל שם ועבר שמעבר לפרשת נח.

¹⁰ מדובר במותו של אברהם, כאשר יצחק וישמעאל מתאחדים לרגע סביב מיטתו. ראו דברינו **מות יצחק ורבקה**, שם הבאנו מדרשים גם בנושא קבורת אברהם, כולל התייחסות מדוע הוקדם יצחק לישמעאל בפסוק. כאן, מתעכב הדרשן על השאלה כיצד זה מחבר הפסוק את קבורת אברהם ושרה כאשר בין מות שניהם מפרידות 38 שנים (בהם חי אברהם בשיבה טובה עם **קטורה** – דברינו בפרשת חי שרה), וגם מקדים את אברהם לשרה בסוף פסוק י? שאלת הדרשן איננה קושיה כל כך גדולה, פשט הפסוקים הוא ברור למדי. אין היא אלא מסוג השאלות הרטוריות שמביאות לדרשה המבוקשת.

¹¹ ראו הלשון בבראשית רבה (תיאודור-אלבק) שם: "וראו אי זה שייט מופנה לאבינו אברהם".

¹² במדרש זה יש חילופי נוסחאות (וילנא) אם מדובר באברהם, ויש לקרוא: לפני מיטתו ... וקברו אותו, או שמדובר בשרה כפי שנקטנו עפ"י נוסח תיאודור-אלבק וכפירוש א.א. הלוי. שם ועבר האריכו ימים אחרי אברהם (עבר גם אחרי יצחק) והם שמלווים את שרה

בראשית רבה סג ו פרשת תולדות – למי רבקה פונה בדרישה

"ותלך לדרוש את ה' " (בראשית כה כב) - וכי בתי כנסיות ובתי מדרשות היו באותן הימים, והלא לא הלכה אלא למדרש של שם ועבר! אלא ללמדך שכל מי שהוא מקביל פני זקן כמקביל פני שכניה.¹³

שמות רבה א א פרשת שמות – יעקב בבית עבר

"חושֵׁד שְׁבִטוֹ שׁוֹנֵא בְּנוֹ וְאֶהְבּוֹ שְׁחָרוּ מוֹסְרָ" (משלי יג כד).¹⁴ ... כיוצא בו היה יצחק משחר מוסר ליעקב, שְׁלֵמָדוֹ יצחק אביו תורה ויסרו בבית תלמודו, שנאמר: "ויעקב איש תם יושב אוהלים" (בראשית כה כז) ולמד מה שְׁלֵמָדוֹ אביו, ואח"כ פירש מאביו ונטמן בבית עבר ללמוד תורה.¹⁵ לפיכך זכה לברכה וירש את הארץ, שנאמר: "וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען" (שם לז א).¹⁶

בראשית רבה פד ח פרשת וישב – הלכות שם ועבר

"וישראל אהב את יוסף מכל בניו" (בראשית לז ג), רבי יהודה ורבי נחמיה. ר' יהודה אומר: שהיה זיו איקונגן שלו דומה לו. ר' נחמיה אומר: שכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב, מסרו לו.¹⁷

בראשית רבה צד ח – יעקב מלמד את הלכות שם ועבר לנכדו

מופים - שהיה יפה מאד בכל דבר, ושכל הלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרו לו.¹⁸

בקבורתה - הם שראו שאברהם הכין לו מקום ליד שרה (מכאן ראייה קדומה למנהג לקנות חלקה בחיים). הם לא רק משתתפים בלוויה וגומלים חסד של אמת לשרה ואברהם, אומר ר' שמואל בר נחמן, הם הולכים לפני מיטתה של שרה ומזהים את מקום קבורתה המוכן לה לצדו של אברהם (הבנים הלכו אחר המיטה). הם מעיין חברה-קדישא המטפלת בשרה ואח"כ גם באברהם וזו הסיבה שמקבורת אברהם, אולי כבר מקבורת שרה, לומדים הלכות דרך ארץ של לוויית המת וגמילות חסדים של אמת. אולי באו שם ועבר גם לנחם את יצחק וישמעאל, אולי גם התוודעו לסיפור רכישת מערת המכפלה ע"י אברהם והעידו על כך.

¹³ אפשר היה להניח שבית מדרשם של שם ועבר הוא מעין אסכולה של זקנים חכמים שבאים אליהם אנשים לשמוע דבר חכמה ועצה בעניינים כלליים, או בנושאים מיסטיים כפי שראינו לעיל בספר יצירה. אך הפסוק אומר בברור: "ותלך לדרוש את ה'", משמע להתפלל. והמדרש מסביר שדרישה זו הייתה בבית מדרשם של שם ועבר ומשם סמך לדורות שכל מי שהולך לקבל פני זקן (לקבל פני רבו ברגל? לדרוש בשלומו) כאילו מקבל את פני השכינה! כל כך, עד שבאו פרשנים דוגמת אברבנאל ור' חיים פלטיאל שהקשו מדוע לא הלכה רבקה לדרוש בבית מדרשו של אברהם חמיה, ותירצו מה שתירצו, גם, למשל, בשל הקרבה המשפחתית. ואנו נוסיף את המשך הפסוק: "ויאמר ה' לה שני גויים בבטןך", משמע שלא רק הלכה רבקה לדרוש את ה' בבית מדרשם של שם ועבר, אלא גם נענתה משם (או שמא משם). שם דיבר אליה הקב"ה. ועוד נוסיף, עפ"י המדרשים לעיל, שבית מדרשו של אברהם, אם היה אכן כזה, יסודו בבית המדרש של שם ועבר כנזכר לעיל. בין כך ובין כך, נעיר שהזה האזכור הראשון של הפועל דר'ש במקרא בהקשר של קודש, עבודת ה' ותורת חיים, השני הוא אצל משה בשמות יח טו: "ויאמר משה לחתנו כי יבא אלי העם לדרש אלהים" - לתשומת לב העוסקים במדרשים.

¹⁴ כן פותח מדרש שמות רבה אשר בא להסביר את סבל בני ישראל במצרים. "את אשר יאהב ה' יוכיח" (משלי ג יב), לפיכך דווקא הבן האהוב מקבל מוסר וייסורים. והבן המפונק שחושכים ממנו את השוט, הוא בעצם הבן השנוא. וכבר הארכנו לדון במדרש זה ובמטיב זה בדברינו **חושך שבטו שונא בנו** בפרשת שמות. כאן נביא רק את הקטע הנוגע לעניינינו.

¹⁵ השווה לשון זו עם "הטמינו עצמם" לגבי שם ועבר עצמם בדור הפלגה. זה אגב תורף הלשון: "הטמינו עצמו" או "נטמן" במדרשים המוקדמים: גמרא מגילה ז ע"א, סדר עולם רבה פרק ב, בראשית רבה סח ה ועוד; לשון שיכולה בהחלט להתפרש שיעקב פשוט התחבא והסתתר אצל עבר מאימת עשו אחיו. ראו גם הפחד של עשו מבית הדין של שם ועבר בבראשית רבה סז ח להלן. בהדרגה הולך ומתחלף נוסח זה, אצל הפרשנים והמדרשים המאוחרים, ליעקב שהולך ללמוד תורה בבית מדרשם של שם ועבר. כך או כך, רבקה שולחת אותו ללבן: "ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה: וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך" (בראשית כז מג-מד), אך המדרש 'שולח' אותו לפחות כתחנת ביניים (מכנה?) לבית מדרשם של שם ועבר. יעקב שחוזר אל עבר הנהר למקום ממנו החל סבא אברהם את מסעו לארץ "אשר אראך", מתחנך אצל עבר שבא מהעבר ההוא (הערה 9 לעיל).

¹⁶ יעקב גולה לבית המדרש של שם ועבר (שם כבר לא היה בחיים, רק עבר, אבל בית המדרש נושא את שמו) אחרי אירוע לקיחת הברכות, מפחד אחיו עשו ושווה שם 14 שנה (פרק זמן זה מסייע לגשר על פער של 14 שנה בחשבון שנותיו של יעקב, ראו רש"י בראשית כח ט, מדרש אגדה בובר בראשית כט כא). הוא יעקב שעוד בבטן אמו היה "רץ מפרס לצאת", כל אימת שהייתה רבקה עוברת "על פתחי תורה של שם ועבר" (רש"י בראשית כה כג - ויתרצו הבנים בקרבה). הוא יעקב, נכדו של אברהם שלמד מפייהם של שם ועבר כפי שראינו לעיל. אך מה בדיוק למדו שם, בבית מדרשם של שם ועבר?

¹⁷ שם ועבר שלמדו את אברהם, מלמדים גם את יעקב, וזה מעביר את תורתם הלאה. זאת ועוד, מסתבר שבבית המדרש של שם ועבר לא למדו רק אגדה ודרך ארץ וחכמות העולם וספרי יצירה. (ראו פירוש רד"ק בראשית יא א ודברים אחדים", על הספרים החכמים שעברו מדור לדור מבריאת העולם ואילך). אבל כאן נזכרות "הלכות"! אילו הלכות? אולי הלכות דרך ארץ, "הנהגות ויישוב המדינות" כלשון רמב"ן בפירושו למצוות שנצטוו במרה (שמות טו כה), אשר ממשיך שם ומוסיף: "... ומשפטים, שיחיו בהם, לאהוב איש את רעהו, ולהתנהג בעצת הזקנים, והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים, ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר, ותוכחות מוסר וכו'". כאילו אמר בהפוך: אל תקרי הלכות, אלא הליכות. אבל כאן, בבראשית לו בקשר של יעקב עם יוסף אומר רמב"ן דברים קצת אחרים (בסיוע שיטת אונקלוס): "ואונקלוס שאמר 'בר חכים' ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו, וטעמו כטעם זקנים ... וזאת כונתם באמרו (ב"ר פד ח) כל מה שלמד משם ועבר מסר לו, לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה". ואולי כדברי רשב"ם על מינוי הדיינים בפרשת יתרו: "דיני ממונות היה להם מעולם". נראה שנוכל לצרף את 'הלכות שם ועבר', הגם שאיננו יודעים בדיוק מה הן, לשרשרת המצוות שהתפתחו לפני מעמד הר סיני. ראו דברינו **מצוות טרום סיני** בפרשת לך לך.

¹⁸ ובמדרש נחומא (בובר) ויגש סימן ז: "מופים שהיה לומד תורה מפי אביו ומלמדה לי, והיו כל אחיו חוזרים ורועים והוא יושב אצל אבי ולומד ממנו המסורות מה שקיבל משם ומעבר". מופים הוא שם אחד מבניו של בנימין. ראו בראשית מו כא: "ויבני בנימן בלע ונכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מפים וחסים ונאך". ראו המדרשים המוגשים בגמרא סוטה לו ע"ב, בראשית רבה צג, נחומא ויגש ד, כיצד בנימין מסביר ליוסף בפגישתם למה נתן לבניו את השמות שנתן: מופים, חופים, ארד וכו'. מה שחשוב

שיר השירים רבה פרשה ו (דונסקי סימן ח) – הגדולים אשר בארץ

אמר ר' יוחנן: כל מי שהוא עוסק בתורה בעולם הזה, אף לעתיד לבוא אין מניחין אותו לישון,¹⁹ אלא מוליכין אותו לבית מדרשו של שם ועבר, ושל אברהם יצחק ויעקב, ושל משה ואהרן. ועד היכן? עד: "ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ" (שמואל ב ז ט).²⁰

בראשית רבה סז ח פרשת תולדות – בית דין כולל לדיני נפשות

"יקרבו ימי אבל אבי", ר' יהודה ור' נחמיה. ר' יהודה אומר: בא לו עשו במתינה. אמר: מה אני מכריע את אבא? אלא, יקרבו ימי אבל אבי ואהרגהו. רבי נחמיה אומר: בת קול אומרת: הרבה סייחים מתו ונעשו עורותיהם ע"ג אמותיהם.²¹ רבנן אמרי: אם הורגו אני, שם ועבר יושבין עלי בדן ואומרים לי: למה הרגת את אחיך? אלא הריני הולך ומתחתן לישמעאל והוא בא ועורר עמו על הבכורה והורגו ואני עומד עליו כגואל הדם והורגו ויורש אני שתי משפחות.²²

מדרש תנחומא (בובר) פרשת וישלח – משתתפים במשתה גמילת יצחק

.. זהו שאומר הכתוב: "טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית המשתה" (קהלת ז ב), אמר ר' שמעון בר אבא: שתי מדות הן של גומלי חסדים: לגמול חסד עם הכלה ואת המת. אם באו שתיהן ביחד לתוך ידיך (ו)אין אתה יודע איזו מהן לאחזו תחילה, בא שלמה ופירש: "טוב ללכת אל בית אבל וגוי". מציינו בני אדם שהלכו לבית המשתה ולא נתפרשו שמותם, ובני אדם הלכו לבית האבל ונדחו מגיהנם ונתפרשו שמותם ונתנבאו ברוח הקודש. ומי היו אלו שהלכו לבית המשתה? כתיב: "ויגדל הילד ויגמל, ויעש אברהם משתה גדול" (בראשית כא ח). מהו "גדול"? מלמד שהיו שם שם ועבר ואבימלך, ולא נתפרשו שמותם. אבל אלו שהלכו לבית האבל נתפרשו שמותם: איוב וחביריו, ונדחו מגיהנם, ושרתה עליהם רוח הקדש. ואלו הן: אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי, ושרתה עליהן רוח הקדש.²³

במדבר רבה פרשה י סימן ג פרשת נשא – נקראו ישראל עברים

לעניינינו הוא שהדברים לא נעצרו בין יעקב ויוסף. כאשר יוסף נמכר וגולה משולחן אביו, מנחיל יעקב (לצד כל אבלו) את תורת שם ועבר לנכדו, מופים בנו של בנימין. הרי שתורת שם ועבר עוברת כבר חמישה דורות, מאברהם עד בניו ובניו של יעקב, הם בני ישראל. וכבר ראינו שהנחלת התורה לבני הבנים היא העיקר. ראו דברינו [והודעתם לבניך ולבני בניך](#) בפרשת ואתחנן.

¹⁹ דרשה זו היא על הפסוק: "מתוקה שנת העבד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבוע לעשיר איננו מניח לו לישון", לו הקדשנו דף מיוחד [מתוקה שנת העובד](#) ראו במדרש שיר השירים רבה שם הסיפור על רבי בון שנפטר בגיל צעיר, ²⁸. הדרשה כאן היא על החצי השני של הפסוק: "והשבוע איננו מניח לו לישון", היינו הרצון להוסיף ולשבוע (ולסבור) בדברי תורה.

²⁰ דברי נתן הנביא אל דוד כשה ביקש לבנות את בית המקדש וסוּרָב. מה שחשוב לעניינינו הוא החיבור של בית מדרשם של שם ועבר עם האבות ועם משה ואהרן. הם "הגדולים אשר בארץ", שמי שיעסוק בתורה בכל מרצו וכוחו, יגיע למדרגתם.

²¹ ביטוי קשה שאומר לצעירים: אל תמהרו לחגוג ולצפות למות זקנים כדי לרשת אותם. כבר ראינו סייחים צעירים שמתו טרם זמנם ומעורותיהם עשו אוכף על גב אמותיהם. ראו ביטוי זה גם במדרש ויקרא רבה כ' י, פרשת אחרי מות, על נדב ואביהוא: "מלמד שהיו משה ואהרן מהלכין תחילה ונדב ואביהוא מהלכין אחריהן וכל ישראל מהלכין אחריהן ואומרים: עוד שני זקנים הללו מתים ואני ואתה נוהגין בשררה על הציבור. אמר ר' ברכיה אמר להן רוקב"ה: אל תתהלל ביום מחר וגו' (משלי כז, א), הרבה סייחים מתו ונעשו עורותיהן שטוחין על גבי אמותיהן".

²² את חשבונותיו של עשו נשאר לפעם אחרת. מה שחשוב לנו כאן, הוא שבית מדרשם של שם ועבר, שוב הכל עפ"י המדרש כמובן, מתפקד גם כבית דין כולל דיני נפשות. ברצח הראשון בתורה, של הבל, אין מי שיכול לדון את הרוצח רק הקב"ה. גם למך שהרג את קין מצפה לעונש או סליחה משמים, במעין קל וחומר: "כי שבעתים יקם קין ולמך שבעים ושבעה" (בראשית ד כד, ראו רש"י על הפסוק). עם חידוש העולם אחרי המבול, ואחרי שהותר לאכול בשר, אומרת התורה: "שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם" (בראשית ט ו). ראו [דברינו בנושא זה](#) בפרשת נח, שם טענו שהחצי השני של הפסוק: "כי בצלם אלהים" עשה את האדם, הוא הסמכות שניתנה לבית דין של בני אדם שנבראו בצלם (בית דין נקרא "אלהים", שמות כב ח) לדון דיני נפשות. מדרש זה הוא סיוע גדול לתזוה זו. לצד האזהרה על שפכות דמים, מיוסד בית מדרשם של שם ועבר לא רק כמקום תורה אלא גם כבית דין לדיני נפשות. הוא הדגם הראשון לסמכות בית דין אנושי לדון בדיני נפשות!

²³ לא ניכנס לוויכוח עם הדרשן שמעדיף את רעי איוב על פני רעיו ורבותיו של אברהם, רק נעיר מעט. ראשית, שים לב שביד אחת הוא מוסיף את אבימלך לרשימת "הגדולים" שבאו למשתה אברהם (הוא אבימלך שבגיניו יצא לעז על שרה ויצחק, ראו דברינו [הגוי גם צדיק תהרוג](#)); וביד השנייה הוא 'שוכח' את אליהו בן ברכאל ריע איוב שאמנם הצטרף רק באחרונה שם. שנית, נראה שהדרשן גם "שכח" את הביקורת של הקב"ה עצמו על רעי איוב כמתואר באיוב פרק מב (פסוק ז בעיקר, והמדרשים והפרשנים עליו). גם להלכה אין הוא בהכרח צודק. ראו מסכת שמחות פרק יא הלכה ו: "המת והכלה שהיו באין ומקלסין זה כנגד זה, מעבירין את המת מלפני הכלה, מפני שכבוד החיים קודם לכבוד המתים". ובגמרא כתובות ג ע"ב: "הרי שהיה פתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג, ומת אביו של חתן או אמה של כלה, מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה". גם מדרש בראשית רבה סב ג לעיל המשבח את שם ועבר שגמלו לאברהם ושרה חסד של אמת, אולי לא יסכים עם מדרש זה. אבל מטרתו היא לפרש את הפסוק בקהלת: "טוב ללכת אל בית האבל מלכת אל בית המשתה" ולשם כך הוא מוכן למעט בחשיבות הזכרת שמם של שם ועבר (ואבימלך!) במשתה שעשה אברהם לכבוד היגמל יצחק, כאשר מלאו לו שנתיים (רש"י בראשית כא ח). אך סופו שהוא מכנה אותם גדולים ודיינו בכך. ומה שסתם המקרא, השלימו המדרשים, כולל מדרש זה עצמו שמגלה לנו ששם ועבר השתתפו במשתה היגמל את יצחק.

זהו שכתוב: "הוי השאננים בציון" (עמוס ו א) - זה שבט יהודה ובנימין שהיו מסובים בהיכלי עונג. "והבוטחים בהר שומרון" - אלו עשרת השבטים שיושבים לבטח בְּסֶבֶטְסִי.²⁴ "נקובי ראשית הגויים" - הבאים משני שמות: שם ועבר, שמשם נקראו ישראל עברים.²⁵

שבת שלום

וגשמים בעיתם וכתיקונם²⁶

מחלקי המים

מים אחרונים: בהקשר שם עם ישראל כעברים, מן הראוי להזכיר את פירוש אונקלוס שמתרגם לאורך כל ספר בראשית את "עברי" ל"עבראה" (וברבים "עבראי"), אך מתחילת ספר שמות ואילך הוא מתרגם בעקביות את "עברי" ל"יהודאי" – נושא עליו עמד בהרחבה ד"ר רפאל פוזן ז"ל בספרו פרשגן. ראו עוד בדברינו [אברהם העברי](#) בפרשת לך לך כאמור משלים דף זה.

²⁴ הוא שמה של העיר שומרון שבנה הורדוס מחדש לכבוד הקיסר אבגוסטוס.

²⁵ אנחנו חוזרים להתחלה ומבקשים לסיים במדרש זה שמדגיש את אקטואליות שם ועבר לאורך כל ההיסטוריה של העם היהודי-עברי, גם בדורנו. הנביא אמנם זועם כאן על עם ישראל, אבל נראה שאזכור מוצא השם עבר איננו לגנאי, אלא, אדרבא, הם משמש מנוף לתוכחה – ראו לאן התדרדרתם בני שם ועבר. לא בני אברהם יצחק ויעקב, אלא נקובי "ראשית הגויים". והרי לנו תזכורת שעבר נתן לנו את שמנו כעם העברי Hebrew (כך נקראים היהודים עד היום בשפות הסלביות: הֶבְרֵה), ואת שם שפתנו: עברית. ושם נתן לנו את השנאה לנו, את האנטי-שמיות. ראו גם אוצר מדרשים (אייזנשטיין) יעקב אבינו [המתחיל בעמוד 228], אשר מחזיר אותנו לפרשת השבוע, לדור הפלגה, לראש דברינו בדף זה: "כשנתפלגו הדורות בימי פלג. כי אז ירד הקב"ה משמי מרומו והוריד ע' מלאכי שרת ומיכאל בראשן. וצוה לכל אחד מהן שילמדו לע' משפחות יוצאי ירך נח ע' לשון. מיד ירדו המלאכים ועשו כן כציווי בוראן, ולא נשאר לשון הקודש לשון עברי, כי אם בבית שם ועבר ובבית אברהם אבינו שהוא מבני בניהן". ראו דברינו [אברהם העברי](#) בפרשת לך לך שמשלים דף זה.

²⁶ חיכינו עד שאחינו בני בבל ושאר גלויות יחזרו בשלום לביתם (תענית פרק א משנה ג) ובסוף השבוע, בז' בחשוון נתחיל לשאול על הגשמים בברכת השנים: ותן טל ומטר. היו ראשונים (ריטב"א, רמב"ן ואחרים) שהציעו שכיוון שלאחר החורבן ששוב פסקו עולי רגלים, יש לשאול בארץ ישראל ממוצאי יום טוב האחרון (שמיני עצרת). אך לא כך התקבל להלכה, אולי גם בגלל חקלאי ארץ ישראל המאחרים באסיפות השדה האפילות, ויש להתמיד במנהג לשאול על הגשמים רק בשבעה בחשוון. ראו דברינו [בז' בחשוון שואלים על הגשמים](#). ראו עוד דפים [בטל ומטר](#). וגשמי החורף הראשונים טובים לזית שייתן שמנו הטוב ויעלה אור בחנוכה ויתנו בחג האורים הממשמש ובא..